

Повезаност насиља и самопоштовања ученика с обзиром на улогу у насиљу

Links between students' self-esteem and violence

Славица Ступар

Originalni naučni rad doi: 10.7251/NSK1302055S, UDK: 316.624-057.874:343.59 Original scientific paper

Резиме

Постоје многи радови који су се бавили истраживањем повезаности самопоштовања и насиља. Ово истраживање полази од хипотеза: 1) да постоји повезаност самопоштовања ученика и насиља; 2) да постоји повезаност самопоштовања ученика с обзиром на улогу у насиљу (жртва/насилник) и врсте насиља које ученик доживљава. Кориштене су двије скале процјене ставова за ученике основних школа: *Скала ставова вршњачког насиља у школи* за мјерење доживљеног и почињеног насиља и *Розенбергова скала за испитивање самопоштовања САМ (Р)*, (Rosenberg self - Esteem Scale - RSE). Истраживање је показало да жртве, насилници и ученици који не учествују у насиљу имају нормално, док ученици жртве/насилници имају ниско самопоштовање. Код жртава насиља корелација је између почињеног и доживљеног насиља висока.

Resume

There are plenty of works dealing with researches on connection between self-esteem and the violence. This research is starting from following hypothesis: 1) link between student's self-esteem and violence exists; 2) there is link between student's self-esteem concerning the role in violence (victim/violator) and kind of violence that student is experiencing. We used two scales of attitudes' evaluation for primary school students: *Scale of attitudes of peer violence in schools* for measuring experienced and committed violence and Rosenberg's Self-esteem Scale (RSE). The research has proven that victims, violators and students who do not participate in violence have normal self-esteem level, while victims/violators have low self-esteem level. The correlation between committed and experienced violence is high among

Кад врше насиље над другима, жртве насиља доживљавају пад самопоштовања. Код насилника постоји висока повезаност између самопоштовања и доживљеног насиља. Код дјеце која су жртве/насилници коефицијенти корелације самопоштовања и појединих облика насиља су умјерени или високи и статистички су значајни.

Кључне ријечи: самопоштовање, вршњачко насиље, жртва, насилник, жртва/насилник.

Постоји уобичајено схватање да су појединци агресивног и грубог понашања, уствари тјескобни и несигурни, а своју несигурност прикривају насилним понашањем. Овакав став људи увелико је формиран под утицајем филма и белетристике, „лаганог штива“ у коме добро увијек побјеђује зло и гдје су сви насилници на крају приче разоткривени и приказани као слабићи. Урађена су многа истраживања која су испитивала повезаност слике о себи и малољетничке делинквенције са самопоштовањем (Lacković-Grgin, 1994, стр. 142). Ова истраживања нису дала исте налазе јер су аутори користили различите инструменте и методе у свом истраживању. У неким истраживањима резултат је зависио од структуре узорка, и расе популације. У одређеним субкултурама насилно понашање се вреднује као прихватљиво и пожељно. Каплан је са сарадницима провео лонгитудинално истраживање које је потврдило да су негативни ставови о себи повезани са делинквентним понашањем (Lacković-Grgin, 1994, стр. 142). Каплан није користио уобичајене инструменте за мјерење општег самопоштовања. Они који су користили инструменте којима се мјери опште самопоштовање, нису увијек нашли потврду за налаз да је самопошто-

victims of violence. When they abuse someone, the violence victims experience drop of self-esteem. Among violators there is enormous link between self-esteem and experienced violence. Among children that are victims/violators the correlation coefficient of self-esteem and certain ways of violence are moderate or high and statistically significant.

Key words: self-esteem, peer violence, victim, violator, victim/violator

There is common opinion that individuals with aggressive and rough behaviour, are actually anxious and insecure, and that they are trying to cover it up by violent behaviour. Such people's attitude is largely created under influence of movies, fiction, "an easy-going literature" in which evil is always won and in which all villains get disclosed as weak by the end of the story. Many researches were done on link between picture of itself and minor delinquency with self-esteem (Lacković-Grgin, 1994, p. 142). These researches did not give the same results because the authors used different instruments and methods in their researches. In some of researches the result depended on sample's structure and race of population. In certain sub-cultures the violent behaviour is accepted and eligible. Kaplan has conducted together with his associates a longitudinal research which had established that negative attitudes towards itself are linked with delinquent behaviour (Lacković-Grgin, 1994, p. 142). Kaplan hadn't used common instruments for measuring general self-esteem. Those who used instruments measuring general self-esteem could not always get confirmation for result that self-esteem is

вање у вези са делинквентним самопоштовањем. Дјеца и млади ниског самопоштовања имају виши ниво склоности ка делинквентном понашању, а то има везу и с попуштањем притиску групе. Како таква дјеца у породици и школском систему не могу наћи „своје мјесто” и развити самопоштовање, доказују се у оним областима у којима је то могуће. То је најчешће улица и уличне банде у којима се лоше понашање вреднује као добро и пожељно (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008, стр. 80). Може се закључити да су нека дјеца која су одбачена од стране других, родитеља, учитеља и вршњачких група склона самоодбацивању. Осјећај ниског самопоштовања није нормално стање било које личности, зато дијете које је околина одбацила тражи оне вршњачке групе које његово понашање вреднују као пожељно. Неприлагођени ученици који су прихваћени у делинквентним групама доживљавају раст самопоштовања. Олвеус је дошао до сазнања да су тјескоба и несигурност насилника веома ниске, или су близу просјека и да не пате од мањка самопоштовања (Olweus, 1998, стр. 42). Студије које је провео психолог Рој Баумајстер и сарадници довеле су до сазнања која показују да снижено самопоштовање није фактор ризика за криминал, насиље, дрогирање и опијање, слаб школски успјех или расизам већ је фактор ризика за самоубиство, депресију, поремећај прехране и трпљење насиља (Baumeister, 2003, стр. 2).

Самопоштовање је релативно стабилна особина личности и није извор депрзивног или неког другог поремећаја понашања. Самопоштовање је медијацијска варијабла и од њега зависи да ли ће неки извор поремећаја заиста проузроковати

linked with delinquent self-esteem. Children and youngsters with low self-esteem level have higher level of inclination to delinquent behaviour, and that is also linked with yielding pressure of the group. Since such children cannot find their place in family and school system and to develop their self-esteem, they try to prove themselves in the areas where they can. Usually that is street and street gangs within which the bad behaviour is being qualified as good and desirable (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008, p. 80). We can conclude that some children who are rejected by others, parents, teachers, peer groups are inclined to self-rejecting. The feeling of low self-esteem is not normal condition to any person, and that's why a child, who is rejected by his closest ones, is looking for peer groups who value his behaviour as desirable. Maladjusted students, who are accepted in delinquent groups; experience the growth of their self-esteem. Olweus has got to result that anxiety and in security of violators are very low, or they are lost to the average and that they do not suffer from deficiency of self-esteem (Olweus, 1998, стр. 42). Researched conducted by psychologist Roy Baumeister and his associates have led to a conclusion that low self-esteem is not factor of risk for crime, violence, drug addictions and alcoholism, weak school success or racism, but it represents factor of risk to suicide, depression, nutrition disorder and suffering violence (Baumeister, 2003, p. 2).

Self-esteem is relatively stable person's feature and it is not the source for depression or some other disorder in behaviour. Self-esteem is mediation variable out of which it depends whether some source of

поремећај понашања (Lacković-Grgin, 1994, стр. 144). Личности које имају ниско самопоштовање, због осјећаја безвриједности и несамосталности често прихватају улогу жртве само да не би остале саме. Жртве често нису саме способне да прекину такав модел понашања и спремне су да трпе насиља. Многе жене научене су да је такав модел понашања прихватљив јер су одрасле у породицама у којима је било евидентно породично насиље. Жртвама, као и насилницима потребна је стручна помоћ да би се прекинуо научени образац понашања и круг насиља који се преноси на слиједећи нарасштај.

Улога ученика у насиљу

Зависно од позиције у насиљу, ученици могу имати улоге жртве, насилника или жртве/насилника. Постоје до сад прихваћене карактеристике понашања жртава и насилника.

Жртва. Истраживања Олвеуса и сарадника дала су доста јасну слику типичних жртава, која се односи на оба пола, мада је насиље међу дјевојчицама мање истраживано. Према њима, типичне жртве су плашљивије и несигурније него други ученици, на нападе других обично реагују плачем (барем у нижим разредима) и одступањем, пате од помањкања самопоштовања, осјећају се глупим, посрамљеним и непривлачним (Olweus, 1998, стр. 39). Злостављана дјеца су несигурнија, усамљена и нижег друштвеног статуса него агресори (Humphrey, 2007, 248). „Жртве су у школи усамље-

disorder will cause indeed certain disorder of behaviour (Lacković-Grgin, 1994, p. 144). Persons with low self-esteem, due to their feeling of worthlessness and dependence, often accept the role of victim just not to be abandoned. The victims, often, are not able to cut such model of behaviour and they are willing to suffer violence. Many women are thought that such a model of behaviour is acceptable because they've grown up in families where there was evident domestic violence. Victims, as well as the violators need competent aid in order to break up such model of behaviour and to break up cycle of violence which is being carried out onto next generation.

Role of student in violence

Depending on position in violence, students can have role of victim, violator or victim/violator. We have, so far accepted, characteristics of behaviour by victims and violators.

Victim – The Olweus researches gave pretty clear picture of typical victims, relating to both sexes, although violence among girls was researched to a lesser degree. According to them, typical victims are more fearful and insecure than other students, and they usually react on other attacks with cry (at least in lower grades) and withdrawal, they suffer from less of self-esteem, they feel stupid, ashamed and ugly (Olweus, 1998, p. 39). Abused children are less secure, more lonely and in lower social status than aggressors (Humphrey, 2007, 248). “Victims are lonely and

не и напуштене. По правилу немају ни једног доброг пријатеља у разреду. Нису међутим, насилни у своме понашању и не задирају друге, те се стога насилништво не може протумачити као последица чињенице да жртве саме изазивају своје вршњаке” (Olweus, 1998, стр. 40). Такав тип жртве Олвеус је означио као *пасивну или подложну жртву*, за разлику од много рјеђег типа који назива *провокативна жртва*.

Покушавајући да одгонетну зашто су нека дјеца зостављана, пажњу истраживачима привукла су дјеца са хроничним обољењима. Она могу исказивати тјескобу, лоше друштвене вјештине или јасне физичке разлике, што их чини подложним вршњачком насиљу. Дјеца са здравственим проблемима доста изостају из школе, због лијечења имају мање слободног времена, или онемогућена су да се играју због свог здравственог стања што доводи до прекида између њих и вршњака. Такву дјецу вршњаци изолују и искључују из друштва јер не могу да његују пријатељске односе у континуитету (Humphrey, 2007, стр. 248). Резултати указују на то да дјеца са хроничним здравственим проблемима, тј. са болешћу или неким видом инвалидитета, имају више психичких проблема и проблема са прилагођавањем од својих здравих вршњака (ibidem, 2007).

Насилник: Особина која издваја типичног насилника је агресивност према вршњацима, а често и према одраслима, родитељима и наставницима. Они имају позитиванији став према насиљу и кориштењу насилних средстава него остали ученици. Имају снажну потребу да владају другима и мало саосјећања за

abandoned in a school. By some rule they do not have a single good friend in their class. In the other hand they are not violent and they do not tease other, hence violence cannot be seen as a consequence that victims provoke their peers” (Olweus, 1998, p. 40). Such kind of victim Olweus described as *passive or submissive victim*, in difference to much rarer type that he called *provocative victim*.

Trying to discover why some children are abused, researches put also attention on chronically ill children. They can express their anxiety, bad social skills or clear physical differences, which makes them submissive to peer violence. Children with health problem are often absent from school, due to their treatment they have less free time, or they are disabled to play due to their health condition which leads to breakup between them and peers. Peers isolate such children out of their society because they cannot cherish friendship in continuity (Humphrey, 2007, p. 248). The results show that children with chronically health problems, e.g. illnesses or some sort of disability, have more psychological problems or problems with adjusting with their healthy peers (ibidem, 2007).

Violator: Feature that is detaching a typical violator is aggression to his peers, and very often towards the grown ups, parents and teachers. They have more positive attitude towards the violence and use of violent means than other students. They have strong need to rule with others and to have empathy for victims. If they are boys, they are often physically stronger than others. They often have positive opinion about themselves. Due to common

жртве. Ако су дјечаци, често су физички јачи од других. Често имају позитивно мишљење о себи. Због уобичајеног става међу психолозима и психијатрима, да су личности агресивног и насилног понашања заправо несигурни и тјескобни, Олвеус је провео неколико истраживања. Дошао је до налаза, користећи тестове личности и методе попут хормона стреса, да је тјескоба и несигурност код насилника доста мала или је близу просјека. Испитаници нису патили од мањка самопоштовања. Такође, наводи неке опште карактеристике насилника: обично су снажнији од својих вршњака; успјешни су у играма, спортовима и борбама; имају изражену потребу за моћи; нагли су нарави и тешко подносе неуспјехе; не бирају средства да би дошли до успјеха; немају развијену емпатију; склони су делинквентном понашању (Olweus, 1998, стр. 66).

Насилник/жртва. - Провокативним жртвама је својствен спој устрашених и истовремено агресивних реакција. То су ученици који имају проблеме с концентрацијом, а неки су и хиперактивни. Понекад испољавају наглу ђуд те настоје узвратити или одговорити у случају напада или увреде, али обично без већег успјеха, а дешава се и да злостављају физички знатно слабије и млађе ученике од себе. Својим понашањем често изазивају раздражљивост и напетост у својој околини, узрокујући тако негативне реакције многих ученика у одјељењу или читавог разреда. То могу бити хиперактивна, незрела, васпитно запуштена или злостављана дјеца. Олвеус наводи преглед истраживања према којима су дјечаци који су идентификовани као провокативне жртве чешће злостављани

believes among psychologists and psychiatrists that persons with aggressive and violent behaviour are actually insecure and anxious, Olweus has conducted several researches. He found that, by using personality tests and methods such as stress hormone, that anxiety and insecurity with violators is quite small or near average. The examinees did not suffer from lack of self-esteem. He also mentions some general characteristics of violators: usually they are stronger than their peer; they are successful in games, sports, fights; they have expressed need for power; tempered and they heavily take failures; they do not choose means in order to get to success; they do not have developed empathy; they tend to create delinquent behaviour (Olweus, 1998, p. 66).

Violator/victim – Provocative victims have unique mixture of fearful and at the same time aggressive reactions. Those are students with problems with concentrations, and some are also hyperactive. Sometimes they express their bad temper and they tend to return or response in case of violence or offence, but usually without major success. It happens that they also physically abuse significantly weaker and younger students. By their behaviour they often cause irritability and tension among their environment, cause many negative reactions by other students in class or whole class. Those can be hyperactive, immature, educationally uncared or abused children. Olweus quotes researches according to which boys identified as provocative victims were more often abused in family. Such environment of growing up has conditioned creation of impulsiveness and emotional difficulties. Due to its

у породици. Таква околина одрастања условила је развој импулсивности и емоционалних потешкоћа. Због свог импулсивног и провокативног понашања често су учесници вршњачког насиља. Агресивна дјеца која су жртве вршњачког насиља имају нижи ниво емоционалне самоконтроле, због чега имају проблем у комуникацији са околином. Дјеца која су у раном дјетињству испољавала хиперактивност, могу касније бити склона виктимизације у вршњачком насиљу (Profaca, Puhovski i Mrđen, 2005, стр. 577).

Основне карактеристике дјецe код које је идентификован АДХД (скраћеница ADHD долази од енглеског назива Attention Deficit/Hyperactivity Disorder) су непажња, импулсивност и хиперактивност (Humphrey, 2007, стр. 249). Сањарење, одвлачење пажње и потешкоће око концентрације на један задатак у дужем периоду одлике су АДХД, док се одлике хиперактивности огледају у врпољењу, непрестаном причању и немиру (Humphrey, 2007, стр. 250). Дјеца са АДХД-ом испољавају проблематично друштвено понашање на граници са агресивним понашањем, имају потешкоће у комуникацији и разумијевању информација, не успијевају да сагледају своје понашање и да га контролишу, уопштено, не увиђају како се уклопити у средину у којој живе (Humphrey, 2007, стр. 250).

Постоји више теорија о узроцима хиперактивности. „Новије психолошке теорије објашњавају хиперактивни поремећај као несретан спој предиспозиција и лоших васпитних метода родитеља. Дијете са диспозицијама за претјерану активност је додатно изложено стресу родитеља који су неспретни са дјететом,

impulsive and provocative behaviour they are often participants of peer violence. Aggressive children who are victims of peer violence have lower level of emotional self-control, and thus they have problem in communication with other ones. Children who had hyperactivity in their childhood, may later be more incline to victimisation and peer violence (Profaca, Puhovski i Mrđen, 2005, p. 577).

Basic characteristics of children with identified ADHD syndrome (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder) are disregard, impulsiveness and hyperactivity (Humphrey, 2007, p. 249). Revery, distraction, difficulties to concentrate on one task in longer period of time are ADHD attributes, while attributes of hyperactivity are fidget, constant talk and restlessness (Humphrey, 2007, стр. 250). Children with ADHD express troublesome social behaviour on the edge with aggressive behaviour, they have difficulties in communication and understanding information, they do not succeed to consider their behaviour and to control it. In general they do not have perception how to fit in environment that they live in (Humphrey, 2007, p. 250).

There is number of theories on causes of hyperactivity. "Newer psychological theories explain hyperactive disorder as unfortunate mixture of predispositions and bad educational methods by parents. Child with dispositions for over-activity is additionally exposed to stress by parents who are heavy-handed with the child. They treat the child negatively and their relationship becomes some kind of battle. Such established model is carried onto

односе се према њему негативно и њихов однос постаје својеврсна међусобна битка. Тако успостављени образац се преноси на дјететово окружење што доводи до сукоба са општедруштвеним правилима у окружењу“ (Tahirović, 2009, стр. 1).

Велики број дјеце која имају проблеме са хиперактивношћу нема адекватну дијагнозу, односно нема налаз о АДХД, али не мора значити да и свако дијете које је повремено импулсивно има потешкоћа са пажњом и концентрацијом, те да има АДХД. Постоје и многи друга медицинска или психијатријска стања која имају сличне симптоме као АДХД. Дјеца која у свом понашању показују неке симптоме хиперактивности понекад једноставно избегавају болна осјећања. Дијете које није у стању или не жели изразити тешка осјећања која држи у себи има проблеме у концентрацији, тешко одржава пажњу или је агресивно у односу на друге. Плашљива, љута дјеца и дјеца која осјећају тјескобу понашају се слично као хиперактивна дјеца (ibidem, 2009).

Истраживање је дошло до налаза да АДХД погађа између 3 и 5 одсто дјеце школске доби (Dogget, 2004, стр. 69). Жртве/насилнике не чине само хиперактивна дјеца, нити су сва хиперактивна дјеца провокативне жртве. Све провокативне жртве имају сличан образац понашања: понекад су нагле ђуди те настоје узвратити или одговорити у случају насртаја или увреде, но обично без већег успјеха; могу бити хиперактивне, немирне, растресене те уопштено бити насилне и стварати напетост; могу бити неспретне и незреле, имати неугодне навике; понекад покушавају злостављати слабије ученике (Olweus, 1998, стр. 64).

child's environment which additionally leads to conflicts with general social rules in environment (Tahirović, 2009, p. 1).

Huge numbers of children, who have problems with hyperactivity, do not have adequate diagnosis, e.g. do not have ADHD report. However, it does not necessarily have to mean that every child with occasional impulsive reactions has to have difficulties with attention and concentration and ADHD. There are many other medical or psychiatric states that have similar symptoms as ADHD. Children that show certain symptoms of hyperactivity sometimes simply avoid painful feelings. Child who is not able or does not want to express hard feelings that is keeping in himself has problems with concentration. He has difficulties in keeping attention or is aggressive in contact with children. Fearful, angry children and children with anxiety behave similar to hyperactive children (ibidem, 2009).

The research has come to result that ADHD has 3 to 5 per cent of children school age (Dogget, 2004, p. 69). Victims/violators are not only hyperactive children, nor are all hyperactive children provocative victims. All provocative victims have similar behavioural model: sometimes they are with tempered character and they tend to return or response in case of an attack or offence, but without bigger success; they can be hyperactive, restless, absent and in common they can be violent and cause tension; they can be clumsy and immature, they can have annoying habits; sometimes they try to abuse weaker students (Olweus, 1998, p. 64).

Због свог импулсивног и провокативног понашања жртве често улазе у сукоб са вршњацима, али и одраслима. Отежавајућа околност је што често наставници показују несклоност према њима. Ова дјеца су често изолована од стране вршњака, имају јако мало пријатеља. Дјеца, жртве вршњачког насиља су несигурна, усамљена и имају нижи социјални статус него насилници (Humphrey, 2007, str. 249). Показују више интернализованих потешкоћа, незрелија су и усамљенија, имају слабије комуникацијске вјештине и вјештине рјешавања проблема од остале дјеце која нису учесници вршњачког насиља (Profaca, Puhovski i Mrden, 2005. стр. 577). Развој слике о себи повезан је са прихватањем, поштовањем и подршком из околине. Што је већи несклад између потреба појединца и подршке и топлине коју он добија из околине, то је лошије прилагођавање и опште самопоштовање таквог дјетета. Дјеца жртве/насилници због негативних порука које добијају из средине имају негативно мишљење о себи, а самим тим и ниско самопоштовање.

Методолошки оквири истраживања

У овом истраживању пошла сам сам од *хипотеза*: 1) да постоји повезаност самопоштовања ученика и насиља; 2) да постоји повезаност самопоштовања ученика с обзиром на улогу у насиљу (жртва/насилник) и врсте насиља које доживљава.

Узорак је обухватио 483 ученика. Истраживање је проведено фебруара 2009. године у двјема новоградским школама на

Due to its impulsive and provocative behaviour victims often enter into conflicts with their peer, but also with adults. Aggravating circumstances are that teachers often show aversion towards them. These children are often isolated by their peer, they have very few friends. Children, victims of peer violence are insecure, lonely and have lower social status than violators (Humphrey, 2007, p. 249). They tend to show more internalized difficulties, they are more immature and lonelier, they have weaker communication skills and problem solving skills than other children who are not participants of peer violence (Profaca, Puhovski i Mrden, 2005. p. 577). Develop of image of itself is linked with acceptance, respect and support by environment. The more disproportion between individual and support and warmth he gets from environment, the worse adjustment and general self-esteem is of such a child. Children victims/violators, due to their negative messages that they receive from environment, have negative opinion about themselves, and thus low self-esteem.

Methodological frame research

In this research I started from following hypothesis: 1) link between student's self-esteem and violence exists; 2) there is link between student's self-esteem concerning the role in violence (victim/violator) and kind of violence that student is experiencing.

The sample included 483 students. The research was conducted in February 2009

разредном часу. У истраживању нису учествовали ученици првог разреда.

Инструменти. Кориштене су двије скале процјене ставова за ученике основних школа, *Скала ставова вршњачког насиља у школи* и *Розенбергова скала за испитивање самопоштовања САМ (Р)*, (Rosenberg Self-Esteem Scale – RSE).

Скала ставова вршњачког насиља у школи. Олвеусова скала је једна од најчешће коришћених инструмената за утврђивање вршњачког насиља у основним и средњим школама. Скала ставова вршњачког насиља у школи конструисана је по узору на Олвеусову скалу о вршњачком насиљу. Конструисана је на основу Олвеусове дефиниције вршњачког насиља: “Ученик је злостављан или вијтимизиран када су она или он понављано или трајно изложен негативним поступцима од стране једног или више ученика” (Olweus, 1998. стр. 19). У дефиницији наглашено је трајање, негативни поступци и неравноправан однос снага.

Скалом ставова вршњачког насиља у школи Ликертовог типа распона од 1 до 5, утврђује се учесталост вршњачког насиља. На основу двије скале, за жртву и насилника, идентификоване су четири улоге ученика у насиљу: насилник, жртва, насилник/жртва и неукључени у насиљу. Основни конструкти инструмента су облици насиља: физичко, вербално, сексуално, емоционално, економско и културолошко насиље. Помоћу скалера идентификовани су облици насиља који су заступљени и улоге ученика у насиљу. Инструмент за мјерење насиља састоји се од 40 питања, 20 о претрпљеном насиљу и 20 о нанесеном насиљу.

Овај инструмент се разликује од Олвеусовог и осталих који су прилагођени

in two town school. The first class students did not participate in the research.

Instrument. We used two scales of attitudes’ evaluation for primary school students: *Scale of attitudes of peer violence in schools* and *Rosenberg’s Self-esteem Scale (RSE)*.

Scale of attitudes of peer violence in school. Olweus’ scale is one of the most used instruments for establishing peer violence in primary and secondary schools. The peer violence attitudes’ scale in schools had been constructed by sample on Olweus scale of peer violence. It has been constructed on basis of Olweus definition of peer violence: “Student is abused or victimized when she or he is repeatedly or permanently exposed to negative actions by one or more students” (Olweus, 1998. p. 19). The definition underlines the length, negative actions and unequal relation of forces.

The attitudes’ scale of peer violence in school by Likert type range between one and five, we establish frequency of peer violence. On basis of two scales, for victim and violator, we’ve identified four main roles of students in violence: violator, victim, violator/victim and uninvolved ones in violence. Basic construct of instrument are kinds of violence: physical, verbal, sexual, emotional, economic and cultural violence. Thank to scalers we’ve identified kinds of violence represented and the roles of students in violence. Instrument for measuring violence is composed from 40 questions, 20 on suffered violence and 20 on inflicted violence.

This instrument differs from Olweus’ and others adapted to the region due to

региону због језика и различитих културолошких обичаја. Неки аутори наводе, а неки не, културолошко насиље због његове природе. Људи су често жртве насиља само због своје различитости. Културолошко насиље у појединим мултикултурним земљама није много израженије од насиља због сексуалне припадности. Опредјелила сам се да уврстим културолошко насиље због честале појаве овог насиља код нас.

Поузданост скале за процјену насиља исказана Кромбах-алфа коефицијентом износи $\alpha = 0,869$, доживљеног насиља $\alpha = 0,854$ и почињеног насиља $\alpha = 0,712$. Вриједност Кромбах-алфа коефицијента који сам добила баждарењем у овом истраживању приближне су онима које су добили аутори који су провели истраживање Олвеусовом скалом.

Мјерни инструмент кориштен за испитивање самопоштовања био је *Розенбергова скала (Rosenberg Self-Esteem Scale - RSE)*, конструисана 1965. године. Скала је Ликертовог типа с пет степени процјене. Садржи десет ајтема од којих је пет позитивно, а пет негативно формулисано („Имам позитиван став о себи“; „Понекад мислим да ништа не ваљам“). Написана је једноставним језиком и примјерена је дјецци нижих разреда. Ова скала мјери самопоштовање уколико је оно дефинисано као самоприхватање и осјећај властите вриједности. Ниско самопоштовање значи да се појединац сматра безвриједном, непотпуном особом.

Статистички поступци кориштени у истраживању: израчунавање аритметичких средина и стандардне девијације за квантитативну анализу података, анализа варијансе (ANOVA) за тестирање значајности разлике између аритметичких средина; Пирсонов коефицијент корелације и стандардна мултипла регресија.

language and different cultural customs. Some authors state, and some not, cultural violence due to its nature. People are often victims of violence only because they are different. Cultural violence and certain multi-cultural countries are not more exposed than violence over sexual affiliation. I've decided to include cultural violence due to frequent occurrence here.

Reliability of scale for violence estimation is presented in Cronbach's Alpha coefficient and it's $\alpha = 0,869$, experienced violence $\alpha = 0,854$ and committed violence $\alpha = 0,712$. The value of Cronbach's Alpha coefficient I got by gauging in this research is approximate to those gotten by other authors who conducted researches in Olweus scale.

Gauging instrument used for self-esteem research was *Rosenberg Self-Esteem Scale (RSE)* constructed in 1965. The scale is of Likert type with five levels of judgement. It contains 10 items of which five is positively and ten is negatively formulated (“I have positive attitudes on myself”; “Sometimes I think I'm worthless”). It is written in simple language and appropriate to children of lower grades. This scale is measuring self-esteem if it is defined as self-acceptance and the feeling of personal values. Low self-esteem means that individual consider himself worthless, incomplete person.

Statistical data used in research: calculating of arithmetic middles and standard deviation for quantity data analysis, analysis of variation (ANOVA) for testing significance between arithmetic middles; Pearson's correlation coefficient and standard multiple regression.

Резултати истраживања

Results of research

Прва хипотеза гласила је да постоји повезаност самопоштовања ученика и насиља. Укрштањем скорова Розенбергове скале самопоштовања са сумом налаза о почињеном и доживљеном насиљу за цјелокупан узорак измјерена је повезаност између самопоштовања и насиља. Налази овог истраживања потврдили су везу између општег самопоштовања и насиља. На основу коефицијента корелације, $r = -0,23$, који је значајан на нивоу 0,001, може се закључити да је та веза слаба. Веза између самопоштовања и насиља је слаба јер самопоштовање је медијацијска варијабла и од њега зависи да ли ће неки извор заиста проузроковати поремећај понашања. Односно, веза самопоштовања и насилног понашања није директна, јер од висине самопоштовања зависи колики ће утицај на насилно понашање личности имати вршњачке групе, школа и медиј.

Укрштањем показатеља доживљеног и почињеног насиља са Розенберговом скалом за цјелокупан узорак, нису добијени значајни показатељи, па се стога ти налази не разматрају.

Друга хипотеза гласила је да постоји повезаност самопоштовања ученика с обзиром на улогу у насиљу (жртва/насилник). На основу анализе варијансе (ANOVA) за однос висине самопоштовања ученика с обзиром на њихов положај у насиљу утврђено је да ли постоји статистички значајна разлика између самопоштовања жртве, насилника, жртве/насилника и неутралних. На основу аритметичких средина одређена је висина

The first hypothesis said that there is link between student's self-esteem and violence. By crossing scores of Rosenberg's self-esteem scale and sum of results on committed and experienced violence for general sample is measured link between self-esteem and violence. The results of this research have confirmed that there is link between overall self-esteem and violence. On basis of correlation coefficient, $r = -0,23$ which is significant on level 0,001, we can conclude that this link is weak. The link between self-esteem and violence is weak because self-esteem is mediation variable and from it depends whether some source will indeed cause behavioural disorder. That means that link between self-esteem and violent behaviour is not direct, because on self-esteem it depends how big influence on violent behaviour of an individual will have peer groups, school and media.

By crossing ratio of experienced and committed violence with Rosenberg's scale on total sample, we did not get major scores, and thus those findings are not considered.

The second hypothesis said that there is link between students' self-esteem concerning their role in violence (victim/violator). On basis of variance analysis (ANOVA) for ratio of level of student's self-esteem concerning their position in violence it has been established that there is statistically significant differences between victim, violator, victim/violator and neutral ones. On basis of arithmetic middles we have established

самопоштовања с обзиром на улогу у насиљу. Ако се аритметичка средина одређене категорије ученика с обзиром на улогу у насиљу налази између 10 и 14 бодова, та категорија има високо самопоштовање, а ако је између 15 и 26 бодова, та категорија ученика има нормално самопоштовање, распон између 26 и 50 указује на то да та категорија ученика има ниско самопоштовање (Ступар, 2010, стр. 48).

altitude of self-esteem concerning the role in violence. If arithmetic middle or certain category of students concerning their role in violence is between 10 and 14 points, that category has high self-esteem, and if it is between 15 and 26 points that category of students has normal self-esteem. Results of 26 to 50 points show that such category of students is having low self-esteem (Stupar, 2010, p. 48).

Табела 1

Анализа варијансе (ANOVA) за однос висине самопоштовања ученика с обзиром на њихов положај у насиљу

Table 1

The variance analysis (ANOVA) for relation of heights of students' self-esteem concerning their role in violence

Variable	Student's role in peer violence	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i> -test	Significance <i>p</i>
Self-esteem	Victim	19.62	6.55	11.688	.001
	Violator	19.57	6.30		
	Victim/violator	26.06	6.45		
	Neutral	19.98	5.48		
	Total:	20.33	5.88		

Легенда: Варијабла, Улога ученика у вршњачком насиљу, *F*-тест, Значајност *p*, Самопоштовање, Жртва, Насилник, Жртва/насилник, Неутрални, Total

Из Табеле 1 видимо да висина самопоштовања ($F = 11,688$, $p = 0,001$) с обзиром на улогу ученика у вршњачком насиљу има статистички значај. На основу аритметичких средина можемо закључити да жртве ($M = 19,62$), насилници ($M = 19,57$) и ученици који не учествују у насиљу ($M = 19,98$) имају нормално самопоштовање док се ученици жртве/насилници ($M = 26,06$) налазе на граници између нормалног и ниског самопоштовања. Нека досадашња истраживања су дошла до резултата да жртве насиља имају ниско са-

From Table 1 we see that the heights of self-esteem ($F = 11.688$, $p = .001$) concerning the role of students in peer violence has statistical significance. On basis of arithmetic middles we can conclude that victims ($M = 19.62$), violators ($M = 19.57$) and students who do not participate in violence ($M = 19.98$) have normal self-esteem, while students who are victim/violators ($M = 26.06$) are on border between normal and low self-esteem. Some previous researches have come to results that victims of violence have low self-esteem,

мопоштовање, али категорију жртва/насилник нису издвајали из жртви (Profica, Puhovski i Mrden, 2005, стр. 576).

На основу Пирсоновог коефицијента корелације можемо закључивати о интегракцији општег самопоштовања и насиља, као и појединих категорија насиља, а тиме се добија јаснија слика о самопоштовању ученика с обзиром на улогу у насиљу.

Самопоштовање жртве. Ово истраживање је показало да жртве имају нормално самопоштовање. Имају више самопоштовање од насилника, али ниже у односу на оне који не учествују у насиљу. Претпостављам да је до оваквих резултата дошло у овом истраживању јер су узорком била обухваћена дјеца нижег школског узраста.

Дјеца нижег школског узраста изједначавају у изјавама насиље и игру агресивности. Понекад се свјесно жале да их неко од вршњака злоставља и узнемирава да би манипулисала с одраслима, родитељима и наставницима и добила надмоћ над вршњацима или да би задобила њихову пажњу. Олвеус је такође дошао до показатеља да се ученици млађег школског узраста највише жале на изложеност насиљу (Olweus, 1998, стр. 24). Насиље по дефиницији подразумијева асиметричан однос снага. Конфликт између два ученика истог узраста једнаких физичких и интелектуалних способности не можемо посматрати као вршњачко насиље.

Олвеусовим инструментом тешко је издвојити типичне жртве, оне ученике који континуирано трпе насиље. На основу Пирсоновог коефицијента корелације може се закључити да не постоји значајна повезаност између претрпљеног насиља и самопоштовања. Другим ријечима, претр-

but category victim/violator did not extract from victim category (Profica, Puhovski i Mrden, 2005, p. 576).

On basis of Pearson's correlation coefficient we can conclude on interaction of general self-esteem and violence, as well as individual categories of violence, and in that way we get clearer picture on students' self-esteem concerning the role in violence.

Victim's self-esteem. This research has shown that victims have normal self-esteem. They have higher self-esteem than violator, but lower in compare to those who do not participate in violence. I presume that we've got such results because the sample did not included children of lower grades.

Lower school grade children equalize in their statements violence and aggression. Sometimes they wittingly complain that some peer is abusing and disturbing them in order to manipulate with adults, parents and teachers and to get predominance over peer or to get their attention. Olweus has get to conclusion that students of lower school grades more complain on being exposed to violence (Olweus, 1998, p. 24). The violence, by definition, understands asymmetric ratio of power. Conflict between two students of same age, equal physical and intellectual capabilities cannot be considered as peer violence.

By Olweus instrument it is difficult to extract typical victims, those students who in continuity suffer violence. On basis of Pearson correlation coefficient we can conclude that there is no significant link between suffered violence and self-esteem. In other words, suffered violence does not

пљено насиље битно не утиче на самопоштовање ученика. То су устрашени и несигурни ученици који по правилу не желе бити у центру пажње. Они се боје потражити помоћ одраслих из страха да ће се њихова ситуација још погоршати (Olweus, 1998, стр. 101). Жртве након континуираног злостављања прихватају своју улогу у насиљу и ситуацију у којој се налазе. Њихово самопоштовање се не мијења при трпљењу насиља. Међутим, жртве насиља кад чине другима насиље, доживљавају пад самопоштовања, што можемо закључити на основу Пирсоновог коефицијента корелације између самопоштовања и нанесеног насиља ($r = -0,55$; значајно на нивоу 0,001). Типичне жртве су ученици који нису у стању супротставити се другим ученицима док их исмијавају, понижавају, гурају, гађају, ударају и слично. „Осим тога, та се дјеца често негативно односе према насилништву и кориштењу насилних средстава. Ако је ријеч о дјецацима, они су по правилу тјелесно слабији од својих вршњака“ (Olweus, 1998, стр. 40). Због негативног става према насиљу, типичне жртве се осјећају лоше кад се понашају насилно.

На основу Пирсоновог коефицијента корелације може се закључити да не постоји значајна интеракција између нанесеног културолошког ($r = -0,45$, значајно на нивоу 0,001) насиља и самопоштовања, те вербалног ($r = -0,45$, значајно на нивоу 0,001) насиља и самопоштовања.

Регресионом анализом укључила сам само оне независне варијабле које показују макар слабу везу са зависном (било би пожељно да та веза буде изнад 0,30). У анализама не би се требале укључити ни промјенљиве чија линеарна корелација износи 0,70 и више (Pallant, 2009, стр.

significantly influence on student's self-esteem. Those are fearful and insecure students who, by the rule, do not want to be in centre of attention. They are afraid to seek help from adults out of fear that situation might get even worse (Olweus, 1998, стр. 101). Victims after continuous violence accept their role in violence and situation in which they are. Their self-esteem does not change while they suffer violence. However, victims of violence when they inflict violence over others, experience drop of self-esteem, which we can conclude on basis of Pearson's correlation coefficient between self-esteem and inflicted violence ($r = -0,55$; significant at level of .001). Typical victims are students who are not in position to confront other students while they are laugh at, humiliated, pushed, thrown at, hit or similar. "Such children often have negative attitude towards violence and use of violent means. If boys, they are, by the rule, physically weaker than their peers" (Olweus, 1998, p. 40). Due to negative attitude towards violence, typical victims feel bad when they become violent.

On basis of Pearson's correlation coefficient we can conclude that there is no significant interaction between inflicted cultural ($r = -0,45$, significant at level of .001) violence and self-esteem, and verbal ($r = -0,45$, significant at level .001) violence and self-esteem.

I included by regression analysis only those independent variables which show even some weak link with dependent ones (it would have been desirable for link to be above .30). In analysis we shouldn't include variables whose linear correlation is .70 and above (Pallant, 2009, p. 158). An

158). Регресиона анализа показала је да почињено вербално и културолошко насиље утиче на самопоштовање жртве, што потврђује R^2 који износи 0,338 (независна варијабла објашњава 33,8% варијансе), F -кофицијент износи 7,907 и значајан је на нивоу 0,002. На основу регресионих коефицијента (Бета-кофицијент) можемо закључити која од независних варијабли, почињено вербално или културолошко насиље, значајније детерминише зависну варијаблу, самопоштовање.

Табела 2

Бета-кофицијент за независне варијабле почињено вербално и културолошко насиље

Table 2

Beta-coefficient for independent variables committed verbal and cultural violence

Kind of violence	Ungraded coefficient		Graded coefficient	<i>t</i> -value	Significance <i>p</i>
	B	Standard mistake	Beta		
Committed verbal violence	52.649	8.575		6.140	.001
	-1.044	.411	-.372	-2.540	.016
Committed cultural violence	-1.185	.413	-.421	-2.871	.007

Легенда: Врсте насиља, Нестандаризовани коефицијент, Стандардизовани коефицијент, *t*-вриједност, Значајност *p*, Стандардна грешка, Почињено вербално насиље, Почињено културолошко насиље

* Самопоштовање је зависна варијабла

* Self-esteem is dependent variable

Од двије независне варијабле, *почињено културолошко насиље* је варијабла са већим утицајем, а то показује Бета-кофицијент који износи -0,421 и који је уз *t*-вриједност ($t = -2,871$; значајан на нивоу 0,007). Мањи, али значајан утицај на самопоштовање жртава има *почињено вербално насиље*, а то показује Бета-кофицијент који износи -0,372 и који је уз *t*-вриједност ($t = -2,540$) значајан на нивоу 0,016; Табела 2).

Out of two independent variables, *committed cultural violence* is variable with bigger influence, and that proves Beta-coefficient that stands -0.421 and which is with *t*-value ($t = -2.871$; significant on level of .007). Lesser, but significant influence on victims' self-esteem has *committed verbal violence*, and that proves Beta-coefficient that stands -0.372 and which is with *t*-value ($t = -2.540$; significant on level .016; Table 2).

Жртве доживљавају пад самопоштовања кад носе вербално и културолошко насиље. То су стидљива и плашљива дјеца, обично имају видан тјелесни недостатак и по правилу су најслабији ученици у одјељењу. Ријетко говоре у групи, а скоро никад не започињу комуникацију. Насилници им често пријете даљим злостављањем ако их пријаве родитељима или наставницима. Жртве имају страх да се супротставе насилницима и често врше снажан притисак на родитеље да не иду у школу из тог разлога (Olweus, 1998, стр. 98).

Родитељи из страха за своје дијете често не затраже помоћ, што је штетно за злостављано дијете. Оваква ситуација је повољна за насилника и опасна за средину у којој се дешава насиље. Наставник, кад примијети да се у разреду дешава вршњачко насиље, треба да утврди ко су жртве насиља. Први корак који разредник треба да учини је да разговара са родитељем овог ученика, а затим треба разговарати са злостављаним учеником. Потребно је тражити од ученика пристанак да се почне расвјетљавати проблем злостављања. Понекад одрасли морају започети и сами рјешавати проблем злостављања, без обзира на противљење жртве (ibidem, 1998). Зависно од врсте и тежине злостављања, жртвама је потребно пружити стручну помоћ психолога да би превладали трауматично искуство.

Самопоштовање насилника. Овим истраживањем дошла сам до сазнања да насилници имају нормално самопоштовање. Код насилника постоји висока повезаност између самопоштовања и доживљеног насиља. Пирсонов коефицијент корелације самопоштовања и доживљеног насиља износи $-0,53$ и значајан је на нивоу $0,001$. На основу негативног предзнака може се

Victims experience drop of self-esteem when they inflict verbal or cultural violence. Those are shy and fearful children, usually have visible physical defect and, by the rule, they are the weakest in the class. When in group, they rarely speak and almost never initiate communication. Violators often threaten them with further abuse if they report it to parents or teachers. Victims are afraid to confront violators and they often make strong pressures on parents not to go in the school over that reason (Olweus, 1998, стр. 98).

Out of fear for their child, parents often do not seek help, which is harmful for abused child. Such situation is beneficial to violator and dangerous for environment where the violence is taking place. Teacher, when notice peer violence in class, should establish who the victims are. The first step that teacher should do is to talk with parents of that student, and then to speak with abused student. It is necessary to ask student's consent before abuse problem gets unrevealed in public. Sometimes the adults must start and solve abuse problem on their own, no matter to resistance of victim (ibidem, 1998). Depending on kind and seriousness of abuse, victims should be provided with psychologist's aid in order to overcome traumatic experience.

Violator's self-esteem. This research has shown that violators have a normal self-esteem. There is tight link between violator's self-esteem and suffered violence. Pearson's correlation coefficient of self-esteem and suffered violence is $-0,53$ and it is also significant at level $.001$. Obtained results show that viola-

закључити да је самопоштовање насилника у обрнутој корелацији са доживљеним насиљем. По значајности истичу се вербално ($r = -0,38$, значајности на нивоу 0,05), сексуално ($r = -0,348$, значајности на нивоу 0,05) и економско ($r = -0,44$, значајности на нивоу 0,001). Односно, насилник доживљава пад самопоштовања кад доживљава вербално, сексуално или економско насиље. Овај модел, који обухвата дјеловање доживљеног вербалног, сексуалног и културолошког насиља објашњава 39,8% варијансе која се односи на самопоштовање насилника ($R^2 = 0,398$). F -коэффициент износи 6,842 и значајан је на нивоу 0,001. На основу Бета-коэффициента можемо закључити која од независних варијабли (доживљено вербално, сексуално или економско насиље) значајније детерминише зависну варијаблу (самопоштовање; Табела 3).

tor's self-esteem is in reverse correlation with suffered violence. According to significance there are verbal ($r = -0,38$, significant on level 0,05), sexual ($r = -0,348$, .05) significant on level and economical ($r = -0,44$, significant on level 0,001). In other words, violator experiences drop of self-esteem when he inflicts verbal, sexual or economical violence. This model which includes impacts of suffered verbal, sexual and cultural violence explains 39.8% of variance referring to violator's self-esteem ($R^2 = .398$). F -coefficient is 6,842 and is significant on level .001. On basis of Beta coefficient we can conclude which of independent variables (suffered verbal, sexual or economical violence) significantly determines dependent variable (self-esteem; Table 3).

Табела 3

Бета-коэффициент за независне варијабле доживљено вербално, сексуално и економско насиље

Table 3

Beta-coefficient for independent variables committed verbal, sexual and economical violence

Kind of violence	Ungraded coefficient		Graded coefficient	t-value	Significance p
	B	Standard mistake	Beta		
Suffered verbal violence	68.441	11.177		6.123	.001
Suffered sexual violence	-.831	.312	-.393	-2.662	.012
Suffered economical violence	-.467	.515	-.136	-.906	.372
Suffered economical violence	-2.134	.681	-.456	-3.134	.004

Легенда: Врсте насиља, Нестандардизовани коэффициент, Стандардизовани коэффициент, t-вриједност, Значајност p, Стандардна грешка, Доживљено вербално насиље, Доживљено сексуално насиље, Доживљено економско насиље

* Самопоштовање је зависна варијабла

* Self-esteem is dependent variable

Одмах је видљиво да је регресиона анализа издвојила двије независне варијабле које утичу на самопоштовање насилника. Доживљено економско насиље је варијабла са највећим утицајем, а то показује Бета-коэффициент који износи $-0,456$ и који је уз t -вриједност ($t = -3,134$) значајан на нивоу $0,004$. Доживљено вербално насиље, такође, значајно утиче на самопоштовање насилника а то показује Бета-коэффициент који износи $0,393$ и који је уз t -вриједност ($t = -2,662$) значајан на нивоу $0,012$; Табела 3). Агресивност насилника није спонтана и нема реалан узрок. Ради се о дуготрајном и дубоко усађеном образцу понашања које угрожава читав живот. Они су врло вјешти застрашивачи. За њих је пobjеда у сукобу опстанак, и по сваку цијену морају побједити јер је насиље средство за остваривање циљева и за стицање моћи. Насилништво се често одвија у групама, у којима се јављају механизми групе који поспјешују насилништво. У ситуацијама када се једно или више дјеце понаша насилно, дјеца моделују то понашање, те ако се тај модел позитивно вреднује, могуће је да ће и насилник добити позитивне атрибуте као неустрашив и јак. Насилник доживљава сукоб као средство за остваривања социјалног положаја. У супротном, кад доживљава насиље, његово самопоштовање пада.

Ако наставник сумња да у разреду има злостављања, важно је одмах разговарати с насилником или групом насилника, као и са жртвом. Циљ рада с насилником је прекид насилног понашања. У случају да група ученика учествује у злостављању, савјетује се разговор са сваким учеником. Са насилницима треба да се разговара појединачно, један за другим, да би им се онемогућила прилика планирања стра-

It is noticeable that analysis of regression separated two independent variables which influence on violators' self-esteem. Suffered economical violence is variable with the highest influence, and that proves Beta-coefficient that stands to $-.456$ and which is with t -value ($t = -3.134$) significant on level $.004$. Suffered verbal violence also significantly influence on violators' self-esteem and that proves Beta-coefficient that stands $.393$ and which is with t -value ($t = -2.662$; significant on level $.012$; Table 3). Violators' violence is not spontaneous and it has no real cause. It is a long-lasting and deeply-rooted model of behaviour which endanger the whole life. They are very skillful browbeaters. For them victory in conflict means existence, they must win at any price for the violence represents the fundamental mean in accomplishing their goals and dominance. Violence is often done in groups where group mechanisms appear and stimulate violence. In situations when one or more children are violent, children are imitating that behaviour, and if that model is valued positively it is possible that even the violator is seen as a brave and a powerful person. Violator experiences conflict as means of accomplishing the position in society. On the other hand, when he experiences violence his self-esteem decreases.

If the teacher suspects that there is abuse in class it is important to talk immediately with violator or group of violators as well as with victim. The goal of working with violator is the interruption of violent behaviour. In case that a group of students act out in abuse conversation with each student is advised. With violators should be discussed individually, one

тегије, како се извући из дате ситуације. Многи насилници су груби и самоувјерени и знају се спретно извући из неугодних ситуација. Они у таквим ситуацијама, углавном, покушавају умањити своје учешће у насиљу, а преувеличавају улогу других ученика. Понашање жртве често ће описати као агресивно и изазивачко, те ће га користити као образложење за учешће у насиљу. Послије појединачних разговора са свим насилницима, потребно их је окупити у групу. Тада им треба јасно дати до знања да се такво понашање неће трпити и да ће за свако злостављање бити кажњени. Ученици који судјелују у насиљу, али обично не преузимају иницијативу, могу се означити као пасивни насилници. Жртве су често изоловане и немају пријатеље који би стали на њихову страну, што је и разумљиво. Често ученици који подржавају жртве вршњачког насиља и сами себе доводе у могућу позицију изолованости у групи. Већина ученика ће стати на страну насилника, неки ће их подржати да би и сами задобили већу популарност у групи. Оваква ситуација се може промијенити једино утицајем вањских фактора, постављањем јасних правила против силецијског понашања у групи, тј. смањењем позитивних ефеката за насилнике и повећавањем негативних исхода по насилника.

Наставнику је много лакше водити разговор с насилницима ако су постављена разредна правила против насилништва. Такве мјере су казне и разговори са свим ученицима одјељења о проблему насиља у њиховом разреду. Овакав разговор помаже ученицима да сви сагледају проблем насилништва у одјељењу, да разумију да је такво понашање негативно и да има негативне последице за све учени-

after the other, in order to prevent them when planning strategies, how to get out of the situation. Many bullies are rude and self-confident, and they know it how to escape out of awkward situations. In those moments they often try to diminish their involvement in violence by exaggerating the role of other students. He will often describe the behavior of the victim as aggressive and provocative and he will also use it as justification for his involvement in violence. After individual interviews with all violators, they need to be assembled in a group. Then they need to make it clear that such behavior will not be accepted at all and that in any further abuse will be punished. Students participating in violence without taking initiative can be considered as passive violators. Victims are often isolated and by the rule they have no a single friend to support them which is easy to understand. Often, students who support the victims of bullying and get themselves into the position of a possible isolation of the group. Most students will take the side of the violator, some will support them in order to increase their popularity among the group. This situation can be changed only by the influence of external factors, by setting clear rules against violent behavior in the group, that is, by reducing the positive effects of violators and increasing of negative outcomes for violators.

It is much easier for headteacher to talk to violators if the class rules against violence are set. Such rules include punishments and interviews with all the students about violence in their class. Such discussion can help all the students to observe the problem of violence in the classroom and to understand that such behavior is

ке одјељења. Овакви разговори дају ученицима до знања да постоји жеља да се ствари у одјељењу промијене и да се жели створити позитивна емоционална клима у одјељењу (Olweus, 1998, стр. 98). Ако предузете мјере нису довеле до промјене у насилниковом понашању и ако је проблем попримио забрињавајуће размјере, потребно је разговарати с родитељима ученика. Од родитеља насилника треба захтијевати сарадњу, а не само обавијестити их понашање њиховог дјетета. Родитељи морају објаснити дјетету да злостављање сматрају озбиљним проблемом и да такво понашање неће толерисати. Ако дијете прекрши договорена правила, мора слиједити нека врста казне. Казне морају бити у вези с нечим што ће код дјетета изазвати негодовање, али се не смије примјенити физичко кажњавање дјетета. Такође, родитељима је потребно скренути пажњу да дијете похвале уколико се понаша у складу са договореним правилима (Olweus, 1998, стр. 101). Дијете се не смије осјећати невољено и одбачено од стране њему блиских људи, породице, наставника и одјељења, јер је дјетету лакше промијенити агресивно понашање ако осјећа да га средина воли и цијени.

negative and it has negative consequences for all the students in that class. These discussions make students realize that there is a desire to change things in the classroom and positive emotional climate should be created in the classroom (Olweus, 1998, p. 98). If taken actions have not changed the violator's behavior, and the problem has assumed alarming proportions, it is necessary to talk to the student's parents. It is obligatory that the parents of the violator should cooperate, and not only to inform them of their child's behavior. Parents need to explain to their child that abuse consider a serious problem, and that such behavior will not be accepted. If a child violates the agreed rules, he will be punished. Punishments must be related to something that will cause displeasure in the child, but should not be used physical punishment of the child. Also, parents need to emphasize child that he will be praised when he acts according to agreed rules (Olweus, 1998, p. 101). Child should not be felt unloved and refused from his close people like family, teachers, class for it is easier for child to change his violent behaviour if he feels that he is loved and accepted in his surroundings.

Самопоштовање жртве/насилника

Налази истраживања показали су да дјеца жртве/насилници имају ниско самопоштовање (Табела 1) и да постоји повезаност између самопоштовања и доживљеног физичког и емоционалног насиља и самопоштовања и почињеног вербалног и економског насиља (табеле 4 и 5).

Self-esteem of victim/violator

Obtained results showed that children victims/violators had low self-esteem (Table 1) and there was link between self-esteem and suffered physical and emotional violence as well as emotional violence and verbal and economical violence (Tables 4 and 5).

На основу коефицијента корелације доживљеног физичког насиља и самопоштовања ($r = 0,53$, значајности на нивоу 0,001) може се закључити да код дјеце жртва/насилника са претрпљеним физичким насиљем самопоштовање показује раст, док им самопоштовање опада с доживљеним емоционалним насиљем ($r = -0,38$, значајности на нивоу 0,05).

Овај модел, који обухвата дјеловање доживљеног физичког и емоционалног насиља објашњава 35,4% варијансе на самопоштовање жртва/насилника ($R^2 = 0,354$). F -коефицијент износи 7,947 и значајан је на нивоу 0,002. На основу регресионог коефицијента можемо закључити која од независних варијабли, доживљено физичко или емоционално насиље, значајније детерминише зависну варијаблу, самопоштовање.

On basis of correlation coefficient of suffered physical violence and self-esteem ($r = .53$, significance on level .001) we could conclude that among children victims/violators who suffered physical violence self-esteem increased while their self-esteem decreased considering suffered emotional violence ($r = -.38$, significance on level .05).

This sample which includes the effect of suffered physical and emotional violence explains 35.4% of the variance in self-esteem of victims / violators ($R^2 = 0.354$). F -coefficient is 7.947 and is significant on level .002. Based on the regression coefficients, we can conclude which independent variable (suffered physical or emotional violence) significantly determines the dependent variable, self-esteem.

Табела 4

Бета-коефицијент за независне варијабле доживљено физичко и емоционално насиље

Table 4

Beta-coefficient for independent variables suffered physical and emotional violence

Kind of violence	Ungraded coefficient		Graded coefficient	t-value	Significance p
	B	Standard mistake	Beta		
Suffered physical violence	20.830	5.064		4.113	.001
	1.219	.400	.468	3.052	.005
Suffered emotional violence	-.392	.219	-.275	-1.791	.084

Легенда: Врсте насиља, Нестандаризовани коефицијент, Стандардизовани коефицијент, t-вријелност, Значајност p, Стандардна грешка, Доживљено физичко насиље, Доживљено емоционално насиље

* Самопоштовање је зависна варијабла

* Self-esteem is dependent variable

Доживљено физичко насиље је предикаторска варијабла самопоштовања жртава/насилника, а то показује Бета-кофицијент који износи 0,468 и који је уз t -вриједност ($t = 3,052$) значајан на нивоу 0,005 (Табела 4).

Жртве/насилници доживљавају раст самопоштовања уз физичко насиље. Већина те дјеце је физички злостављана у породици од стране родитеља и физичко насиље за овакву дјецу је прихватљив однос према њима. То су социјално неприлагођена дјеца, која имају слабо развијене социјално-емоционалне компетенције. До социјалне неприлагођености те дјеце дошло је због неправилног развоја у породици или медицинског, односно психијатријског стања.

На основу Пирсоновог коефицијента корелације о односу између почињеног економског насиља и самопоштовања ($r = -0,44$, значајан на нивоу 0,005), може се закључити да код дјеце жртава/насилника самопоштовање опада кад су они починитељи економског насиља. Такође, на основу коефицијента корелације почињеног културолошког насиља и самопоштовања ($r = -0,39$, значајан на нивоу 0,005), њихово самопоштовање опада кад су починитељи културолошког насиља. Регресиона анализа показала је да се не издваја ни једна независна варијабла која значајније утиче на зависну варијаблу, самопоштовање (Табела 5).

Suffered physical violence is a predictor self-esteem variable of victims/violator and that proves Beta-coefficient that stands .468 and which is with t -value ($t = 3.052$) significant on level .005 (Table 4).

Victims/violators connect increase of self-esteem with physical violence. Most of those children are physically abused in families from their parents so physical violence is an acceptable behaviour for them. Those are socially unadapted children who have low developed social-emotional competencies. Lack of social adaptation of children was caused by inadequate development in their families or because of their mental or psychiatric states.

On basis of Pearson correlation coefficient based on committed *economical violence* and *self-esteem* ($r = -.44$, significant on level .005), we can conclude that the self-esteem decreases among children victims/violators when they commit economical violence. Also, on basis of correlation coefficient of committed *cultural violence* and *self-esteem* ($r = -.39$, insignificant on level .005), their self-esteem decreases when they commit cultural violence. An analysis of regression showed that there is no extraction of any independent variable that can have significant impact on dependent variable, self-esteem (Table 5).

Табела 5

бета-коэффициент за независне варијабле почињено економско и културолошко насиље

Table 5

Beta-coefficient for independent variables committed economical and cultural violence

Kind of violence	Ungraded coefficient		Graded coefficient	t-value	Significance p
	B	Standard mistake	Beta		
	39.560	4.998		7.916	.001
Committed economical violence	-.578	.346	-.323	-1.670	.106
Committed cultural violence	-.549	.483	-.219	-1.135	.266

Легенда: Врсте насиља, Нестандаризовани коефицијент, Стандардизовани, t-вриједност, Значајност p, Стандардна грешка, Почињено економско насиље, Почињено културолошко насиље

* Самопоштовање је зависна варијабла

* Self-esteem is dependent variable

Провокативним жртвама потребна је помоћ родитеља и наставника да би се социјализовали и уклопили у вршњачке групе. Ова дјеца имају често и проблем у савладавању школског градива, јер због своје расејаности и проблема које имају тешко могу да прате наставу. Немају довољно повјерења у себе, што их спутава у препознавању и прихватању оних активности у којима би могла бити добра и успешна. Често су изолована од вршњачких активности, што додатно погоршава њихово стање. Умјесто да их кажњавамо лошим оцјенама, потребно је изградити стратегију поучавања оваквих ученика. Те ученике су наставници и родитељи окарактерисали као проблематичне, јер са оваквом дјецом они се често осјећају беспомоћно и не виде излаз из такве ситуације. Зато је потребно при пружању помоћи жртви/насилнику укључити школског психолога или неко друго стручно лице. С обзиром на тежину и врсту по-

Provocative victims need help of their parents and teachers in order to socialize and adapt to their age groups. Those children are often having problems in acquisition of new teaching materials because of lack of concentration or their problems which lead them to inability to stay focused during the school classes. They have low self-esteem which inhibit them in recognizing and accepting of those activities they can be good and successful. They are often isolated from their age group activities which additionally degrade them. In spite of giving them bad marks we should make a plan of education of those students. Among teachers and parents those students are seen as problematic, for with those children they often feel helpless and they do not see the way out. However, in order to help victim/violator it is important to involve school psychologist or another specialized person. Considering level and

remeћаја понашања ученика, потребно је правити програме за помоћ. У провођењу програма треба да учествују наставник, родитељ и ученик. Правилан однос учитеља према „проблематичном“ ученику подстаћи ће и друге ученике да се тако понашају према њему. Само у средини у којој се ученик осјећа прихваћено и у којој су јасно постављена правила може се правилно развијати и постати здрава и зрела личност.

За делинквентно понашање младих највећу одговорност сноси друштво, које није у стању да задовољи њихове основне потребе за љубављу, сигурношћу и прихватањем. Развијањем самопоштовања и одговорности дјецe, формираће се млади људи који имају снагу да се боре са негативним појавама у својој околини. Одговорност свих оних који се баве васпитањем и образовањем младих је да истражују и проналазе начине како да побољшају услове живота у својој средини.

Закључак

У јавности се све више разговара на тему вршњачког насиља. Објављени су многи истраживачки радови који се баве овим проблемом. Већина налаза тих истраживања показује висок степен насиља, што је често посљедица неадекватних инструмената. Овакав однос истраживача према проблему вршњачког насиља може изазвати контраефекат у јавности. Родитељи и наставници, због неинформисаности, све чешће у безазленој игри „борбе дјецe“ препознају вршњачко насиље. Већина инструмената, као и инструмент *Скала ставова вршњачког насиља у школи*, не узимају у обзир психолошки

type of behavioral disorder of students it is necessary to make special help programs for them. Teacher, parents and students should be involved in those activity. The right approach of the teacher to “problematic” student will encourage other students to behave in the same way. Only in an environment where the student feels accepted and where rules are clearly set he can properly develop and become healthy and mature person. Society is the most responsible factor for delinquent behaviour of young people because it is unable to fulfill their fundamental needs as love, security and acceptance. By developing self-esteem and responsibility of children, young people will be formed with the power to fight the negativity in their environment. Responsibility of all those involved in upbringing and education of young people is to explore and find ways to improve children’s lives in their communities.

Conclusion

In public it is more and more discussed on peer-violence. Many research papers have been published on this issue. Most analysis of these studies have shown a high level of violence, which is often the result of inadequate instruments. Such an attitude of the researches towards the problem of violence can cause a counterproductive effect in public. Parents and teachers, due to lack of information, more often recognize an innocent game of ‘children’s combat’ as bullying. Most instruments including *Scale of attitudes towards peer-violence at school* do not take into account psychological development of a

развој дјетета. Због тога је потребно јавност упознати са природом вршњачког насиља. Теоријски значај овог истраживања је скретање пажње на дефинисање појма вршњачког насиља и важности развијања самопоштовања дјете. Ово истраживање је показало слабу везу између самопоштовања и насиља, али доказало је да дјеца жртве/насилници (провокативне жртве) имају ниско самопоштовање и да највише чине, али и доживљавају вршњачко насиље. Налази истраживања указују да постоји вршњачко насиље у нашим основним школама, а самим тим постоји потреба да се наставници и родитељи упознају са теоријским приступима и истраживачким подацима о насиљу у школи, као и са превентивним програмима и интервентним стратегијама.

Литература

- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1–44. На сајту: <http://www.psy.fsu.edu/~baumeistertice/pdfmail.php>. Очитано: 12.10.2009.
- Dogget A. M. (2004). ADHD and drug therapy: Is it still a valid treatment? *Journal of Child Health Care*. Vol 8(1) 69–81. На сајту: <http://chc.sagepub.com/cgi/reprint/8/1/69>. Очитано: 15.11.2009.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopojmanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap

child. Because of that it is important to inform public with nature of peer-violence. The theoretical significance of this research is to draw attention to the definition of the term violence and the importance of developing self-esteem of children. This research showed a weak relationship between self-esteem and violence, but has proven that children who are victims / violators (provocative victims) have low self-esteem, and that they mostly commit, but also suffered violence. The obtained results indicate that there is peer-violence in our elementary schools, and therefore there is a need for teachers and parents inform about theoretical approaches and research data on violence in schools, as well as prevention programs and intervention strategies.

References

- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1–44. На сајту: <http://www.psy.fsu.edu/~baumeistertice/pdfmail.php>. Очитано: 12.10.2009.
- Dogget A. M. (2004). ADHD and drug therapy: Is it still a valid treatment? *Journal of Child Health Care*. Vol 8(1) 69–81. На сајту: <http://chc.sagepub.com/cgi/reprint/8/1/69>. Очитано: 15.11.2009.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Self concept of young*. Jastrebarsko: Naklada Slap

- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi, šta znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Oljača, M. (1997). *Self koncept i razvoj*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, VERZAL.
- Павловић, М. и Жунић-Павловић, В. (2008). Планирање школских програма превенције вршњачког насиља. Београд: *Настава и васпитање* 57(3), стр. 318–337.
- Pallant, J. (2009). *SPSS, priručnik za preživljavanje*. Beograd: Mikro knjiga.
- Profica, B., Puhovski, S. i Mrden, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi. Zagreb: *Društvena istraživanja* 15, стр. 575–589.
- Савовић, Б. (2002). Дисциплински проблеми у основној и средњој школи – мишљење наставника. *Зборник Института за педагошка истраживања* 34, стр. 259–270.
- Smiljanić, Z. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja, nasilnik, žrtva i promatrač. *Zadar: Magistra Iadertina*, Vol.1.
- Ступар, С. (2010). *Повезаност насиља и самопоштовања с обзиром на улогу ученика у насиљу*, Магистарски (мастер) рад. Филозофски факултет Бањалука.
- Сузић, Н. (1994). *Васпитни рад у одјељењској заједници*. Бања Лука: ВИД.
- Suzić, N. (2001). *Sociologija obrazovanja*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS.
- Olweus, D. (1998). *Bullying at school, what we know and what we can do*. Zagreb: Školska knjiga.
- Oljača, M. (1997). *Self concept and development*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, VERZAL.
- Павловић, М. и Жунић-Павловић, В. (2008). Planning a school bullying prevention program. Београд: *Настава и васпитање* 57(3), стр. 318–337.
- Pallant, J. (2009). *SPSS survival manual*. Beograd: Mikro knjiga.
- Profica, B., Puhovski, S. i Mrden, J. (2006). Some characteristics of the passive and provocative victims of bullying at school. Zagreb: *Društvena istraživanja* 15, стр. 575–589.
- Савовић, Б. (2002). Disciplinary problems in elementary and secondary schools: The teachers opinion. *Proceedings of the Institute of Educational Research* 34 (стр. 259–270). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Smiljanić, Z. (2006). Participants in the round of school violence, bully, victim and bystander. *Zadar: Magistra Iadertina*, Vol.1.
- Ступар, С. (2010). *Connection between violence and self-esteem with regard to the role of students in the violence*. Магистарски (мастер) рад. Филозофски факултет Бањалука.
- Сузић, Н. (1994). *Educational work in the classroom community*. Бања Лука: ВИД.
- Suzić, N. (2001). *Sociology of education*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS.

- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.
- Tahirović, C. (2009). *Da li je vaše dijete pretjerano živahno ili je hiperaktivno?* Psihološko savjetovalište za djecu i odrasle. <http://www.savjetovaliste.ba/hiper.php>. Očitano: 22.11.2009.
- Haug-Schnabel, G. (1996). *Agresivnost u dječijem vrtiću*. Zagreb: Educa.
- Humphrey et al. (2007). Peer victimization in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Journal of Child Health Care Vol 11*, стр. 248–260. На сајту: <http://chc.sagepub.com/cgi/reprint/11/3/248>. Očitano: 15. 11. 2009.
- Suzić, N. (2005). *Pedagogy for the XXI century*. Banja Luka: TT-Centar.
- Tahirović, C (2009). *Whether your child is overly cheery or hyperactive?* Psihološko savjetovalište za djecu i odrasle. <http://www.savjetovaliste.ba/hiper.php>. Očitano: 22.11.2009.
- Haug-Schnabel, G. (1996). *Aggressiveness in kindergarten*. Zagreb: Educa.
- Humphrey et al. (2007). Peer victimization in children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Journal of Child Health Care Vol 11*, стр. 248–260. На сајту: <http://chc.sagepub.com/cgi/reprint/11/3/248>. Očitano: 15. 11. 2009.

Кореспонденцију за овај рад можете остварити на адресу Славица Ступар,
E-mail: slavica.stupar300@gmail.com

Correspondence concerning this article should be addressed to Slavica Stupar,
E-mail: slavica.stupar300@gmail.com